

УДК 330.567.28

Гордей О.Д.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів імені Л.Л. Тарангул
Університету державної фіскальної служби України

Марченко А.В.

магістрант
Університету державної фіскальної служби України

Страховська Ю.О.

магістрант
Університету державної фіскальної служби України

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто динаміку сукупних ресурсів та сукупних витрат домогосподарств. Визначено основні проблеми низької інвестиційної активності домашніх господарств. Обґрунтовано важливість активізації можливостей фінансового ринку щодо залучення інвестиційних ресурсів домогосподарств у посткризовий період.

Ключові слова: фінансові ресурси, домогосподарства, інвестиційний потенціал, сукупні ресурси, сукупні витрати, споживчі витрати, неспоживчі витрати.

В статье рассмотрена динамика совокупных ресурсов и совокупных расходов домохозяйств. Определены основные проблемы низкой инвестиционной активности домашних хозяйств. Обоснована важность активизации возможностей финансового рынка по привлечению инвестиционных ресурсов домохозяйств в посткризисный период.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, домохозяйства, инвестиционный потенциал, совокупные ресурсы, совокупные расходы, потребительские расходы, непотребительские расходы.

The dynamics of aggregate resources and total costs of households was considered in the article. The main problems of low investment activity of households were identified. The importance of activating the financial market opportunities to attract household investment resources in the post-crisis period was grounded.

Keywords: financial resources, households, investment potential, total resources, total costs, consumer spending, non-consumption expenditure.

Постановка проблеми. Основною метою функціонування будь-якої економічної системи є задоволення матеріальних та нематеріальних потреб кожного індивіда суспільства або певного соціуму. Потреба в інвестуванні для отримання додаткового доходу притаманна усім структурним елементам економіки, зокрема домогосподарствам. Тільки за умови вивільнення частини фінансових ресурсів домогосподарств можна активізувати інвестиційні процеси в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фінансових ресурсів домогосподарств з'явилися у вітчизняній науковій та науково-методичній літературі не так вже й давно.

Серед вітчизняних дослідників цієї проблеми варто назвати таких, як І. Бондар, О. Гордей, О. Івашко, Е. Лібанова, Л. Ліпич, В. Мандибура, С. Мостенець, А. Ревенко, С. Реверчук, М. Шаповал.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ринкові перетворення посилюють залежність економічної системи від фінансового добробуту домогосподарств, вимагають широкого використання фінансових ресурсів населення для стимулювання споживчого попиту, формування інвестиційного потенціалу економіки, зростання бюджетних ресурсів, збільшення інвестицій в людський капітал.

При цьому зростає значення принципу самофінансування життєдіяльності домогосподарств. Зростання економічної самостійності домашніх господарств змушує теоретиків по-новому подивитись на деякі початкові постулати економічної науки та її такої специфічної сфери, як теорія фінансів. Складність наявних при цьому проблем посилюється теоретичними уявленнями, що склались у рамках радянської економічної школи, про незначну роль домогосподарств у розвитку національної економіки, що потребує ґрунтовнішого дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є визначення інвестиційного потенціалу фінансових ресурсів домогосподарств в Україні, а також виявлення основних причин в економіці, які стримують інвестиційний розвиток за рахунок цих коштів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінанси домогосподарств визначаються як соціально-економічні грошові відносини щодо формування та використання фондів фінансових ресурсів з метою задоволення особистих потреб громадян. Формування фінансових ресурсів населення здійснюється внаслідок отримання домогосподарством доходів від належних йому ресурсів.

Проаналізуємо стан сукупних ресурсів в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство України (табл. 1).

З даних табл. 1 видно, що за аналізований період загалом сукупні ресурси домогосподарств України мають тенденцію до збільшення. У період з 2004 р. до 2007 р. показник збільшувався приблизно на однакову величину (близько 300 грн.). Максимального росту сукупні ресурси на одне домогосподарство отримали у 2008 р. (2 892,8 грн., що на 880,7 грн. більше, ніж аналогічне значення, отримане в попередньому році). Надалі з 2009 р. по 2013 р. темп росту сукупних ресурсів (в середньому за місяць) у розрахунку на одне домогосподарство послаб, і такого росту, як у 2008 р., вже не спостерігалось. Ми можемо бачити найбільші темпи зростання у 2016 та 2018 рр. Отже, загалом динаміка росту сукупних ресурсів домогосподарств України є позитивною, а зростання відбувається в певній послідовності.

Зазначимо, що кожне домогосподарство, яке функціонує на ринку, володіє певними ресурсами, які воно прагне найбільш вдалим способом «продати», щоб отримати додатковий дохід, який згодом витратить.

Ще однією статтею ресурсів населення, яка зросла у відсотковому відношенні, є грошові соціальні трансферти, а саме пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою. Зазначимо, що збільшення соціальної допомоги населенню не повинне мати постійного характеру, а повинне бути лише складовою підтримки в періоди кризових процесів, що орієнтована на подальше залучення членів домогосподарства саме до отримання доходів від факторів виробництва.

Водночас такі статті доходів, як грошові надходження від продажу сільськогосподарської продукції та вартість спожитої продукції особистого селянського господарства, показали негативну динаміку у відсотковому відношенні. Сукупна частка цих напрямів одержання доходів за аналізований період з 2004 по 2018 рр. зменшилась. Це зменшення виникало за рахунок підвищення оплати праці домогосподарств, більша частина відмовилась виробляти сільськогосподарську продукцію та її реалізовувати, оскільки їх задовольняє отриманий дохід від оплати праці. Всі інші показники, які входять до структури сукупних ресурсів домогосподарств України, мають незначну частку та теж мають тенденцію до зменшення.

Загалом слід відзначити, що протягом досліджуваного періоду відбулась переорієнтація домогосподарств України від самозабезпечення до отримання доходів від організованої економічної діяльності. Це, безумовно, підвищує ефективність економіки, але також збільшує вразливість населення до впливу економічної кризи.

Доходи домогосподарства формують матеріальну базу для можливості здійснення витрат. Витрати домогосподарства є сукупністю грошових платежів, які здійснює домогосподарство на основі отриманих доходів, що призначені для забезпечення належного його функціонування.

Структура витрат домогосподарств є одним з найважливіших показників розвиненості економіки країни. В нерозвинених країнах населення витрачає більшу частину своїх доходів на продукти харчування, в розвинених економіках ця частка не перевищує 20–25%. Динаміка змін у структурі витрат українських домогосподарств проаналізована в табл. 2.

Якщо аналізувати структуру сукупних витрат домогосподарств, то можна дійти висновку, що сукупні витрати домогосподарств України складаються зі споживчих та неспоживчих сукупних

Таблиця 1

Динаміка змін сукупних ресурсів домогосподарств України

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. ¹	2015 р. ¹	2016 р. ¹	2017 р. ¹
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	911,8	1 321,4	1 611,7	2 012,1	2 892,8	3 015,3	3 469,1	3 841,7	4 134,2	4 454,2	4 563,3	5 231,7	6 238,8	8 165,2
Зміни до попереднього року, %	128,7	144,9	122,0	124,8	143,8	104,2	115,0	110,7	107,6	107,7	102,4	114,6	119,2	130,9

¹ Без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: зведено авторами за даними Державної служби статистики України [1; 2]

Таблиця 2

Динаміка змін у структурі сукупних витрат домогосподарств України, грн.

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. ¹	2015 р. ¹	2016 р. ¹	2017 р. ¹
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	903,5	1 229,4	1 442,8	1 722,0	2 590,4	2 754,1	3 072,1	3 456,0	3 591,8	3 841,0	4 048,9	4 952,0	5 720,4	7 139,4
Зміни до попереднього року, %	122,6	136,1	117,4	119,4	150,4	106,3	111,5	112,5	103,9	106,9	105,4	122,3	115,5	124,8

¹ Без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [1; 2]

Таблиця 3

Структура сукупних витрат населення України в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство у 2010–2017 рр.

Рік	Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство		Споживчі сукупні витрати		Неспоживчі сукупні витрати		Оплата житла, комунальних продуктів та послуг (частка від сукупних витрат)	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%
2010	3 073,3	100,0	2 762,90	89,9	310,40	10,1	233,57	7,6
2011	3 458,0	100,0	3 115,66	90,1	342,34	9,9	276,64	8,0
2012	3 592,1	100,0	3 261,63	90,8	330,47	9,2	298,14	8,3
2013	3 820,3	100,0	3 445,91	90,2	374,39	9,8	305,62	8,0
2014	4 048,9	100,0	3 708,79	91,6	340,11	8,4	327,96	8,1
2015	4 952,0	100,0	4 600,41	92,9	351,59	7,1	505,10	10,2
2016	5 720,4	100,0	5 331,41	93,2	388,99	6,8	840,90	14,7
2017	7 139,4	100,0	6 632,50	92,9	506,90	7,1	1 099,47	15,4

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України [1; 2]

Таблиця 4

Порівняльний аналіз сукупних ресурсів і сукупних витрат домогосподарств України, грн.

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. ¹	2015 р. ¹	2016 р. ¹	2017 р. ¹
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	911,8	1 321,4	1 611,7	2 012,1	2 892,8	3 015,3	3 469,1	3 841,7	4 134,2	4 454,2	4 048,9	4 952,0	5 720,4	7 139,4
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	903,5	1 229,4	1 442,8	1 722,0	2 590,4	2 754,1	3 072,1	3 456,0	3 591,8	3 841,0	4 563,3	5 231,7	6 238,8	8 165,2
Баланс бюджету домогосподарств, +/- грн.	-8,3	-92,0	-168,9	-290,1	-302,4	-261,2	-397,0	-385,7	-542,4	-613,2	514,4	279,7	518,4	1 025,8

¹ Без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [1; 2]

витрат (табл. 3). Найбільша частка належить витратам на споживання, проте необхідно відзначити загальну тенденцію до її зменшення та відповідного збільшення питомої ваги неспоживчих сукупних витрат.

З точки зору макроекономічного змісту доходів населення (домогосподарств) можна зробити висновок про те, що доходи домашніх господарств відображають сукупність економічних відносин, за допомогою яких заново створена вартість розподіляється між власниками факторів виробництва, а також здійснюється перерозподіл первинних доходів з метою оптимізації кінцевого споживання благ і послуг у межах суспільства. За мікроекономічного підходу доходи домогосподарств є сукупністю надходжень упродовж певного періоду часу з усіх можливих джерел як у грошовій, так і в негрошовій формах, що збільшують активи домашнього господарства і можуть бути спожиті ним без зменшення реальної вартості майна [3, с. 177–181].

Дослідження структури витрат населення України (табл. 3) показало, що лівову частку витрат населення складають споживчі витрати (більше 80% витрат домашніх господарств), а також спостерігається тенденція до збільшення цих витрат. Так, у 2010 р. їх частка складала 89,9%, а у 2017 р. – 92,9%. При цьому частка витрат на оплату комунальних послуг значно зросла, а саме із 7,6% у 2010 р. до 15,4% у 2017 р. Це пояснюється стрімким зростанням вартості комунальних послуг, що негативно відображається на загальному рівні матеріально-го добробуту домашніх господарств [4].

В Україні (без урахування Криму, Севастополя та частини зони АТО) середній розмір субсидії на оплату ЖКП на одне домогосподарство в лютому збільшився на 15,9%, склавши 1 571,2 грн. При цьому загальна сума субсидій, призначених домогосподарствам для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, у січні-лютому 2017 р. склала 1 млрд. 636,1 млн. гривень, з яких у міських поселеннях реалізовано 1 млрд. 58,5 млн. гривень, у сільській місцевості – 577,6 млн. гривень. Згідно з даними Державної служби статистики України в січні-лютому 2017 р. за субсидіями для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг звернулися 870,4 тис. домогосподарств, що на 5,7% більше, ніж у січні-лютому 2016 р. Серед домогосподарств, які отримують субсидії, 35,1% становлять домо-

господарства з однієї особи, майже третину – з двох, решта – з трьох і більше осіб [5].

Зауважимо, що витрати домогосподарств України є досить типовими для постсоціалістичних країн. Частка витрат, яка спрямована на придбання алкогольних напоїв та тютюнових виробів в домогосподарствах України, за аналізований період має тенденцію до несуттєвого зниження, а саме з 3,4% до 3,1%. Це скорочення позитивно впливає на соціальну сферу розвитку України загалом, оскільки керівництво країни спрямовує населення на подолання таких соціальних проблем (шкідливих звичок), як, зокрема, пияцтво та паління. Також слід відзначити ріст неспоживчих сукупних витрат домогосподарств за аналізований період.

Вважаємо доцільним проведення порівняльного аналізу доходів і витрат домогосподарств України з 2004 р. по 2017 р. (табл. 4). З 2004 р. по 2013 р. домогосподарства України перейшли в посткризовий період, дохід домогосподарств почав перевищувати витрати, а це означає, що домогосподарства України отримали можливість заощаджувати вільні кошти. Дані Державної служби статистики свідчать про зростання доходів населення, але не слід забувати про те, що зростають, на жаль, не реальні доходи, а номінальні. Загалом підвищення добробуту населення веде до збільшення платоспроможного попиту, який сприяє розвитку економіки країни.

З даних табл. 4 видно, що з 2004 р. по 2013 р. сукупні витрати переважали над сукупними ресурсами, тобто фактично домогосподарства України за цей період переживали нестачу власних ресурсів для задоволення потреб. Саме цей період був найважчим з усього аналізованого проміжку. Доходи населення характеризують стан купівельної спроможності та є визначальним фактором щодо соціальних можливостей домогосподарств.

Таким чином, розглянувши структуру доходів та витрат домогосподарств України у 2004–2017 рр., можемо стверджувати, що:

- основним джерелом фінансових ресурсів домогосподарств є заробітна плата, яка з урахуванням ситуації на ринку праці України є нестабільним джерелом доходів;

- другим за величиною джерелом доходів є пенсії та стипендії, які з урахуванням свого середнього розміру по Україні не можуть достатньою мірою задовольняти першочергові потреби домогосподарств;

- переважна частина витрат домогосподарства спрямована на споживчі потреби, зокрема на продукти харчування та безалкогольні напої;

- з огляду на середній дохід домогосподарств розуміємо, що цих коштів більшості домогосподарств не вистачає на задоволення навіть фізіологічних потреб, не говорячи вже про потреби в освіті, культурному розвитку.

З огляду на те, що грошові доходи домогосподарств формуються з трьох основних джерел, а витрати домогосподарств поділяються на споживчі, податки і добровільні платежі та заощадження, під час аналізування фінансів домогосподарств потрібно враховувати не лише обсяги фінансових ресурсів, але й їх розподіл у часі, тобто існування у певних співвідношеннях ресурсів для «споживання» і ресурсів для «інвестування» у бюджеті домогосподарства. Ресурси для «споживання» – це заробітна плата, разові премії та інші кошти, що витрачаються переважно на поточне споживання. Ресурси для «інвестування» використовуються на фінансування народження дітей, довгострокових інвестицій, створення фонду самострахування, накопичення багатства тощо.

Сьогодні в розрізі національної економіки нагальним є перетворення фінансів домогосподарств на потужний інвестиційний ресурс. Домогосподарства отримують поточний дохід, витрачаючи його на споживання і заощаджуючи залишок через вплив ощадних мотивів. Домогосподарства заощаджують дохід у двох формах:

1) неорганізовані заощадження (готівка);

2) організовані заощадження (інші форми заощадження, зокрема банківські депозити, покупка акцій).

Сучасний фінансовий ринок України не має інвестиційних ресурсів, які були би більш-менш ліквідними та надійними. Отже, сьогодні фінансовий ринок України не спроможний зробити організовані форми заощадження більш привабливими для домогосподарств із середнім рівнем поточного доходу і доходом нижче середнього.

Висновки. На фінансові рішення, що приймаються домашніми господарствами, впливають різноманітні фактори, найважливішими з яких є поточні та перспективні цілі домогосподарства; відносини між членами домогосподарства; рівень сукупного доходу домашнього господарства; уподобання та схильність до ризику його членів; зовнішнє середовище (законодав-

че регулювання доходів і витрат, особливості оподаткування доходів, призначення соціальних допомог, специфіка ринку праці тощо).

Рішення, які приймають домашні господарства, зрештою, справляють суттєвий вплив на динаміку темпів економічного зростання (зростання реального ВВП у розрахунку на одну особу, зменшення безробіття) і коливання цін.

Очевидним є також зворотний зв'язок: розвиток національної економіки безпосередньо впливає на фінансово-господарську діяльність домогосподарств та характер рішень, що ними приймаються. Отже, інвестиційна активність домашніх господарств, які функціонують в умовах нестабільного ринкового середовища, залежить від прийнятих фінансових рішень, що дає змогу нейтралізувати потенційні загрози та економічні ризики, а також забезпечити гідний рівень життя членів своєї родини.

Бібліографічний список:

1. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2018 році // Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
2. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): статистичний збірник. Ч. 1. 380 с.
3. Ліпич Л., Івашко О., Мостенець С. Формування системи управління доходами та витратами домогосподарств: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 204 с.
4. Україна 2016–2017: ознаки прогресу та симптоми розчарування (аналітичні оцінки) // Офіційний сайт Центру Разумкова. URL: www.razumkov.org.ua,
5. Держстат озвучив кількість сімей, які отримують субсидії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2197580-derzstat-ozvuciv-kilkist-simej-so-otrimuut-subsidii.html>.

References:

1. Official site of the State Statistics Service of Ukraine “Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2018” [Online], available at: www.ukrstat.gov.ua.
2. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2017 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy): Statystychnyi zbirnyk. – Ch 1.
3. Lypych L., Ivashko O. and Mostenets S. (2015) Formuvannia systemy upravlinnia dokhodamy ta vytratamy domohospodarstv [Formation of income and expenditure management system of households]: monohrafiia, Lutsk, Vezha-Druk.
4. The official website of the Razumkov Center “Ukraine 2016–2017: signs of progress and disappointment symptoms (analytical assessments)” [Online], available at: www.razumkov.org.ua.
5. Derzhstat ozvuchyv kilkist simei, yaki otrymuut subsydii [Online], available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2197580-derzstat-ozvuciv-kilkist-simej-so-otrimuut-subsidii.html>.

Hordei O.

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at Finance Department named after L.L. Taragul,
University of the State Fiscal Service of Ukraine

Marchenko A.

Graduate Student at Finance Department named after L.L. Taragul,
University of the State Fiscal Service of Ukraine

Strahovskaya J.

Graduate Student at Finance Department named after L.L. Taragul,
University of the State Fiscal Service of Ukraine

THE INVESTMENT POTENTIAL OF FINANCIAL RESOURCES OF HOUSEHOLDS IN UKRAINE

The unresolved practical issues of investment growth in the economy, the lack of effective programs to attract household financial assets in the economic development process of holding back reforms in the Ukrainian economy. Theoretical and applied research in the sphere of household finances will promote the use of their potential in the process of formation of the market economy, the achievement of the positive effect of economic and social reforms in Ukraine.

An important function of financial resources of households in the system of social reproduction is the investment function. It is households that are one of the participants in the formation of investment capital. Therefore, the availability of wealth in households, together with the conditions for transforming their savings into investment, is important factors for economic growth.

Savings from households provide them with the necessary freedom of entrepreneurship and choice, reduce dependence on the labour market. It ensures the growth of personal welfare and social security. Own savings realize the possibilities of personal development (opening of own enterprise, getting additional education, etc.). The wealth of households, together with the flow of current income, creates the economic basis for the development of household finance and the investment potential of the economy.

The initial level of development of human capital depends on the effectiveness of household investments. Thus, investment resources that are created with the participation of households that can be used for growth and development of the economy, and also can improve the welfare of the population and the quality of its life are discussed in the article.